

نگاهی به اعجاز تشریحی قرآن

غلامحسین مردای سرچشمه

دانشجوی دکتری، رشته علوم و قرآن و حدیث دانشگاه آزاد اسلامی کازرون

چکیده:

قرآن معجزه جاوید پیامبر اکرم (ص) است که اعجاز آن از جنبه‌های مختلف به اثبات رسیده است یکی از ابعاد مهم اعجاز قرآن، اعجاز در قانونگذاری و تشریح است. منظور از اعجاز تشریحی قرآن این است که قوانین و احکام آن دارای خصوصیتی است که بشر عادی هرگز به کمک دانش و عقل خویش توانایی دستیابی به آن را نداشته است.

قوانین قرآن ارتباط و انسجام و هماهنگی ویژه‌ای داشته، منطبق بر فطرت بوده و تناقض و تضاد در آن راه ندارد. قرآن با اینکه از سوی فردی امی و درس نخوانده بر بشر عرضه شده است دارای کلیت و جامعیت لازم بوده و حلال مشکلات بشر در همه زمانها و مکانهاست و توانسته است در مدت کوتاه ۲۳ سال تحولات شگرفی در وضع جامعه بشری ایجاد نماید. از مقایسه قرآن با قوانین بشری به راحتی می‌توان به اعجاز و الهی بودن آن پی برد.

کلمات کلیدی: قرآن، اعجاز تشریحی، قانونگذاری

مقدمه

از علل اصلی امتیاز و برتری قرآن بر سایر کتب آسمانی این است که قرآن از جنبه‌ها و ابعاد مختلف معجزه است، معجزه‌ای که خود بارها بدان تجدی نموده و مخالفان آن نتوانسته‌اند همانند آن بیاورند. اندیشمندان زیادی در مورد عظمت این کتاب آسمانی اندیشیده‌اند و هر یک به بعدی از ابعاد فراوان اعجاز آن پرداخته‌اند.

قرآن علاوه بر اینکه از نظر ظاهری معجزه است و محسنات لفظی و فصاحت و بلاغت و اعجاز بیانی آن بی نظیر است، از نظر محتوا و قوانین و دستوراتی که نازل کرده است نیز معجزه است. آنچه عظمت قرآن را در پیش چشم جهانیان آشکار نموده است، علوم، معارف و قوانین هدایتگری است که راهنمای همه انسانها و جوامع بشری در تمام زمانها و مکانهاست.

در این مقاله بدینال طرح آن بخش از اعجاز قرآن هستم که از سوی پژوهشگران این حوزه کمتر به آن توجه شده است و آن اعجاز در حوزه تشریح و قانونگذاری است.

به این منظور ابتدا مفهوم واژه اعجاز و اعجاز تشریحی را توضیح داده و پس از ذکر پیشینه تاریخی بحث و نگاهی به ابعاد اعجاز قرآن، موضوع اعجاز تشریحی را مورد بحث قرار داده و با بیان ویژگی‌های احکام و قوانین قرآنی که نشان دهنده اعجاز قرآن در حوزه تشریح و قانونگذاری می‌باشد به مقایسه قوانین قرآن با قوانین عرفی جوامع بشری خواهیم پرداخت، تا معجزه بودن کلام الهی را از این جهت اثبات نمائیم.

معنای واژه اعجاز

واژه اعجاز از ماده عجز در اصل به معنی تأخر است ولی بعدها به ناتوانی (در مقابل قدرت) اطلاق شد (راغب، مفردات). اعجاز از باب افعال به معنای ناتوان کردن می‌باشد، راغب در مفردات می‌نویسد: «اعجزت فلاناً ای جعلته عاجزاً» یعنی او را ناتوان کردم.

بعضی از اندیشمندان حوزه علوم قرآن در تعریف اصطلاحی معجزه گفته‌اند: «معجزه امر خارق العاده‌ای است همراه تحدی، که معارضی ندارد) سیوطی، اتقاق (۳/۴).

آیت اله معرفت پس از ذکر این تعریف عبارت زیر را نیز به آن افزوده است: خداوند این امر خارق العاده را بدست انبیاء بوجود آورده است تا دلیلی بر صدق نبوت آنان باشد (معرفت، التمهید ۳ / ۲۳).

در تعریف دیگری از اعجاز آمده است:

«اعجاز امری خارق عادت است که بوسیله مدعی مقام نبوت، برخلاف قوانین عادی و جاری طبیعت و به منظور اثبات ادعای رسالتش انجام می‌گیرد، منوط به اینکه مقارن با تحدی و دعوت به مبارزه و عجز و ناتوانی دیگران از آوردن همانند آن باشد (رضوانی، ص ۱۳).

معنای واژه تشریح: در مورد واژه تشریح دیدگاه‌های مختلفی است که به اختصار بیان می‌شود. راغب در مفردات تشریح را به راه روشن معنا کرده است. تشریح از ماده شرع است که معنای آن مسیر و راه آب است (الفراهیدی، جلد ۱ ص ۲۵۲). تشریح در لغت به معنی قانونگذاری است (زحیلی، ص ۱۱) که اگر از جانب ادیان باشد تشریح آسمانی گفته می‌شود و اگر از جانب خردمندان باشد، تشریح وصفی نام دارد (ابراهیم، ص ۱۹).

اصطلاح تشریح در فرهنگ دینی به دو معنای عام و خاص بکار برده می‌شود:

۱- تشریح به معنای عام: آنچه خداوند وضع و بیان نموده و از طریق انبیاء به مردم رسیده است، خواه مربوط به عقیده، ایمان و باور قلبی باشد که احکام اعتقادی است (و در علم کلام از آن بحث می‌شود) و خواه مربوط به عمل و رفتار باشد که احکام فرعی است (و در علم فقه مورد بررسی قرار می‌گیرد).

۲- تشریح به معنای خاص: عبارت است از مجموعه احکامی که خداوند متعال برای بندگانش وضع کرده تا با بکار بستن آن به سعادت دنیا و آخرت برسند (مجیری، ص ۴۱).

برخی گفته‌اند: شریعت اسم مصدر به معنای راه هموار و آشکار است که در روش و طریقه الهی استعاره شده است (فرهنگ قرآن، ۱۷، ۲۶۰). به بیان دیگر دستوراتی است که خداوند آن را تأسیس می‌نماید (ابن منظور، لسان العرب).

تشریح از باب تفعلیل به معنای تحول و صیوروت است (البیضانی، ص ۲۳).

تشریح شی یعنی چیزی را در قالب درآوردن، به بیان دیگر، تشریح یعنی قانونگذاری و هنگامی که یاء نسبت به آن افزوده می‌شود، به معنی مرتبط با قانونگذاری است، همانطور که امروزه به قوه قانونگذاری، «السلطه التشريعیه» اطلاق می‌شود (فرهنگ ابجدی).

شریعت در قرآن، معنای خاص‌تر از دین دارد که عبارت است از طریقه‌ای خاص برای امتی از امت‌ها یا پیامبری از پیامبران، برخلاف دین، که به مطلق سنت و طریقه الهی اطلاق می‌گردد (طباطبایی، ج ۵ ص ۳۵).

مفهوم اعجاز تشریحی:

عبارت اعجاز تشریحی، مرکب از دو واژه اعجاز و تشریح + ی، تشکیل شده است که هر کدام تعاریف و کاربردهای مستقل و متفاوتی دارند و در کتاب‌های لغت و بحث‌های حقوقی، کلامی و فقهی به تفصیل مورد بررسی قرار می‌گیرند که به طور اختصار به برخی از معانی و تعاریف اشاره شد.

به طور خلاصه می‌توان گفت که اعجاز تشریحی قرآن به معنای اعجاز مرتبط با قانونگذاری‌ها در قرآن می‌باشد.

اعجاز تشریحی از نظر نوآوری‌های مفاهیم دینی است به این معنا که قرآن کریم در دو بخش معارف و احکام از شیوه‌ای استفاده کرده است که تا آن روز، بشریت بدان راه نیافته بوده است و برای همیشه تاریخ بدون کمک و راهمایی دین، دست یافتن به آن امکانپذیر نمی‌باشد. محتوای قرآن از جهت معرفی صحیح چهره جهان هستی

(هستی‌شناسی) و هم از جهت قوانین مورد نیاز برای زندگی مادی و معنوی انسان همه جانبه و کامل و بدون نقص است (دانشنامه حوزوی ویکی‌فقه).

کسانی که اعجاز تشریحی قرآن را مطرح کرده‌اند، فهم‌های مختلفی از این اعجاز دارند و تعاریف‌های مختلفی برای آن مطرح کرده‌اند.

برخی از مفسران قرآن اعجاز تشریحی را به تمام احکام و معارف قرآن اطلاق کرده‌اند، برخی قانونگذاری و بیان دستورالعمل‌های عملی را اعجاز تشریحی می‌دانند، بعضی استحکام معنایی و نداشتن تناقض و تضاد را اعجاز تشریحی دانسته‌اند و برخی قرآن را از جهت نوآوری مفاهیم دینی دارای اعجاز تشریحی می‌دانند، به این معنا که قرآن در دو بخش معارف و احکام مسیری پیموده که نه تنها تا آن روز انسان راهی بدان یافته بود و تا پایان حیات بشریت بدون استفاده از راهنمایی دین و پیامبران الهی امکان دستیابی به آن برایش میسر نخواهد بود.

تاریخچه بحث اعجاز تشریحی

موضوع اعجاز تشریحی ریشه تاریخی دارد و دانشمندان چون باقلانی (م، ۴۰۳ ق) اشاراتی به آن داشته‌اند (ر. ک: باقلانی، محمد بن طیب، اعجاز القرآن / ۴۷) ولی این بعد از اعجاز قرآن بیشتر در دوران معاصر مورد توجه قرار گرفته است.

تاکید بر بعد اعجاز تشریحی قرآن را برای اولین بار می‌توان در مکتوبات علامه بلاغی (م، ۱۳۵۲ ق) مشاهده نمود (رک: بلاغی نجفی، محمد جواد، تفسیر آلاء الرحمن ۱/۱۳ - ۱۴).

مفهوم اعجاز تشریحی پس از ایشان در کتاب‌های علامه طباطبایی و ایت الله سید ابوالقاسم خوبی از شاگردان علامه بلاغی به طور مفصل تری مورد بررسی قرار گرفته است (ر. ک: طباطبایی، محمد حسین، المیزان ۱/۶۰ و خوبی، سید ابوالقاسم، البیان ۷۲ -

۷۹).

پس از آن نیز اندیشمندانی از جمله آیت الله معرفت به طور مبسوط از آن بحث کرده اند (ر. ک: معرفت، محمد هادی، المتهید ۲۳۰/۶-۲۱۱ و علوم قرآنی / ۳۵۷-۳۶۸) .

هم زمان با علامه بلاغی، رشید رضا (م، ۱۳۵۴ ق) در تفسیر المنار به بحث اعجاز تشریحی به عنوان یکی از وجوه اعجاز قرآن پرداخته است (ر. ک: المنار، ۱/۱۷۱) . پس از وی زرقانی در این زمینه بحث کرده است. ایشان در معرفی وجوه اعجاز قرآن، به زمینه‌های مختلفی از تشریحات قرآن اشاره کرده و برای اثبات آنها،

احکام فردی و اجتماعی قرآن را با قوانین تدوین شده در کشورهای غربی مقایسه کرده است (ر. ک: زرقانی، مناهل العرفان / ۳۴۱) . پس از آن در سالهای بعد موضوع اعجاز تشریحی قرآن مورد توجه بیشتری قرار گرفت و کتاب‌های مستقلی در این زمینه تالیف شد که به عنوان نمونه می‌توان به کتاب «القرآن و اعجازه التشریحی» اثر اسماعیل ابراهیم، اشاره کرد.

ابعاد اعجاز قرآن

در طول چهارده قرن که از نزول قرآن گذشته است، ابعاد مختلفی از اعجاز قرآن برای بشر آشکار شده است، در تحقیق که آقای محمد علی رضایی اصفهانی در سال ۱۳۹۰ انجام داده است ۸۱ بعد از ابعاد اعجاز قرآن، که در منابع قرآن پژوهان به عنوان اعجاز مطرح شده است، احصاء گردیده است، که به عنوان نمونه به تعدادی از آنها اشاره می‌شود.

۱- عدم اختلاف در قرآن (استقامت بیان)

۲- نظم و اسلوب قرآن (سبک و نظم خاص قرآن)

۳- اعجاز تطبیقی (مقایسه قرآن با معجزات پیامبران گذشته)

۴- اخبار غیبی از گذشته و آینده

۵- اعجاز بلاغی (اعجاز عددی)

۶- اعجاز تاریخی قرآن

۷- اعجاز تشریحی (قانونگذاری)

۸- اعجاز نجومی قرآن

۹- اعجاز ریاضی (عددی)

۱۰- اعجاز مدبریتی

۱۱- اعجاز علمی (اسرار خلقت در قرآن)

۱۲- اعجاز تربیتی

۱۳- ایجاد انقلاب اجتماعی

۱۴- شریینی و جذب‌ه خاص یا موسیقی خاص قرآن یا روحانیت آن .

۱۵- تحریف ناپذیری قرآن

۱۶- و . . .

البته اعجاز قرآن فقط به موارد یاد شده منحصر نمی‌باشد و ممکن است با پیشرفت علم و تحقیق و تفکر بیشتر در آینده ابعاد دیگری از اعجاز قرآن آشکار شود که تاکنون به آن توجه نشده بوده است.

آقای دکتر رضایی اصفهانی معتقد است که از تحلیل مجموع ابعاد اعجاز قرآن روشن می‌شود که تمام ابعاد اعجاز قرآن قابل برگشت به سه وجه اصلی است:

۱- اعجاز لفظی مثل، فصاحت و بلاغت

۲- اعجاز محتوایی، مثل اعجاز در علوم طبیعی و تشریحی

۳- نقش اعجاز آمیز قرآن در تحول تربیتی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی

(رجوع کنید به رضایی اصفهانی، محمد علی، مجله قرآن و علم، سال پنجم، پاییز و زمستان ۱۳۹۰، شماره ۶۹، سخن سخن سردبیر از ص

۹ تا ۱۴) .

از مجموع آیات قرآن بویژه آیات تحدی و هدایت و برهان چنین بر می‌آید که قرآن کریم گنجینه‌ای از همه دانش‌ها و حکمت‌هاست که انسان را با برهان، بصیرت و نورانیت از ظلمات جهل و خرافات و اوهام به سوی نور سعادت و نیک‌بختی، هدایت می‌کند و بیماری‌های دورنی را شفا می‌دهد.

به عبارت بهتر علت عمده و اصلی که بشر از آوردن کتابی مانند قرآن، در مانده و عاجز است، علوم، معارف و قوانین و مقرراتی است که برای همیشه نو و تازه و در هر زمان و مکان دارای انعطاف بوده و بر موارد و مصادیق

گونگون قابل انطباق است و در عین حال فصاحت، بلاغت و شیوایی و سادگی آن در سطح بسیار عالی نمایان

است. و این ظاهر زیبا و جذاب زیباترین لباسی است که خداوند متعال بر اندام علوم، معارف، و تشریحات و قوانین قرآن پوشانده است ولی اعجاز و تحدی همیشگی آن نه فقط به این ظاهر زیبا بلکه در حقیقت به دانش‌ها و مقررات و تشریحات منحصر به فرد آن است.

توضیح اینکه بزرگی و عظمت قرآن کریم و برجستگی ویژه پیامبر خاتم (ص) در معارضه و تحدی به علوم، حکمت‌ها و دستورالعمل‌ها و قوانینی است که به جامعه بشری عرضه کرده است که انسان در هر عصر و زمانی برای رشد و سعادت و رسیدن به قله انسانیت و زندگی شرافتمندانه به آنها نیاز مبرم دارد و اگر اعجاز قرآن به فصاحت و بلاغت و ظواهر کلام منحصر شود موجب تنزل رتبه و عظمت قرآن خواهد بود.

اگر به چگونگی اسلام آوردن افراد در صدر اسلام و پس از آن توجه شود به خوبی روشن می‌شود که آنچه مردم را تحت تأثیر قرار داده و موجب گرایش آنان به اسلام گردیده است، علوم، حکمت‌ها، هدایت، مواظ و دستورات متقن قرآن کریم است که دل و جان انسانهای جویای حقیقت و سعادت و رستگاری را تحت تأثیر قرار داده و آنها را در مقابل این دعوت آسمانی خاضع و فروتن نموده است.

این مطلب بویژه در مورد کسانی که در عصر حاضر به دین اسلام مشرف می‌شوند به وضوح آشکار است زیرا عمده این افراد با زبان عربی آشنایی چندانی ندارند و از لطافت و ظرافت ادبی و شیوایی کلام خدا که در عبارات قرآن نهفته است بهره‌ای ندارند و عمده دلایل اسلام آوردن خود را مضامین عالی، محتوا، معارف و علوم و قوانین و مقررات موجود در این کتاب آسمانی می‌دانند که به هیچ عنوان با دستورات و قوانین سایر کتب آسمانی و ادیان بشری قابل مقایسه نیست.

کم توجهی دانشمندان علوم قرآن و مفسران به اعجاز تشریحی از سده‌های نخستین نزول قرآن و در طول سده‌های اخیر بخش مهم و اساسی تحقیقات در زمینه اعجاز قرآن، به اعجاز زیبایی قرآن اختصاص یافته و تحقیق و بررسی و اظهار و نظر در مورد اعجاز محتوایی و به ویژه اعجاز تشریحی بسیار اندک بوده است. شاهد این مدعا آمار کتب و مقالاتی است که در مورد اعجاز قرآن تألیف شده است.

علامه طباطبایی در این زمینه می‌گوید: به حقیقت پژوهشگران از علمای صدر اول و پس از آن، تقصیر و

کوتاهی نموده‌اند، زیرا آنان اعجاز قرآن را به فصاحت و بلاغت آن محدود کردند و در این خصوص کتاب‌ها و رساله‌هایی را تألیف کردند و این اقدام، آنان را از تدبر در حقایق و ژرف نگری در حقایق قرآن بازداشت و آنان را بر این داشت که معانی و محتوا را اموری پیش پا افتاده به حساب آوردند، به گونه‌ای که در شناخت معانی افراد بی‌تمدن و با تمدن، عوام و خواص، جاهل و عالم همه در یک سطح قرار دارند و نظم الفاظ بر نظم معانی ترجیح دارد و چیزی جز نظم الفاظ دارای ارزش نیست.

این در حالی است که خداوند متعال هرگونه وصف زیبایی که در تحدی موثر است درباره قرآن بکار برده است، مثل اینکه قرآن را نور، رحمت، هدایت، حکمت، موعظه، برهان و... شمرده و در خصوص بلاغت قرآن تصریح نموده است (طباطبایی، ج ۱۰، ص ۶۵).

ویژگی‌های قوانین و احکام تشریحی قرآن

تشریحات و قوانین قرآن کریم خصوصیات و ویژگی‌هایی دارند که آنها را از قوانین عرفی بشری متمایز نموده است، در این قسمت برخی از ویژگی‌های احکام تشریحی قرآن را که می‌تواند سندی بر معجزه بودن آنها باشد به اختصار می‌آوریم.

۱- فقدان تناقض میان قوانین قرآن و ارتباط و انسجام قوانین

یکی از ویژگی‌های قانون ایده‌آل و مطلوب آن است که بین اجزای آن تعارض و اختلاف نباشد و نوعی پیوستگی و هماهنگی بین همه قسمت‌های آن برقرار باشد.

همه قرآن پژوهان و اندیشمندان بر این باورند که میان همه آیات قرآن از جمله آیات تشریح و قانونگذاری تناقض و تضادی وجود ندارد و مفسران قرآن به همه مواردی که بعنوان اختلاف مطرح شده است، پاسخ داده‌اند.

(ر.ک: معرفت، محمد هادی، نقد شبهات، ص ۲۹۵).

علامه محمد تقی جعفری در این باره می‌فرماید :

« برخی از مسیحیان و دیگر اشخاص خارج از اسلام که درصدد پیدا کردن اختلاف و تناقض در قرآن بر آمده‌اند، در واقع بی‌اطلاعی خود را از قوانین ادبیات عرب و دیگر مسائل انسان‌شناسی جهان‌بینی را به اثبات رسانده‌اند (جعفری ، محمد تقی ، ص ۴۸ و ۴۹) .
قوانین قرآن علی‌رغم اینکه به طور پراکنده و در فاصله زمانی نسبتاً طولانی نازل شده‌اند ، به شکل خاصی به همدیگر مرتبط و وابسته‌اند . برای نمونه این انسجام در آیات مربوط به حقوق متقابل اعضای خانواده و احکام و مقررات ارتباط با غیر مسلمانان به طرز زیبایی مشهود است (ر.ک : مقاله آقای محمد رضا ابراهیم نژاد ، مجله آینه معرفت ، پاییز ۱۳۸۹ ، شماره ۲۴) .

۲- انعطاف پذیری مقررات قرآن

یکی از ویژگی های نظام قانونگذاری قرآنی این است که قواعد کلی و دستورالعمل‌های بنیادینی را مطرح نموده که با بکار گرفتن آنها هر شخص یا گروهی می‌توانند در هر زمان و مکانی وظیفه خود را تشخیص دهند و از سرگردانی نجات یابند .
از طرف دیگر قوانین قرآن خشک و غیر قابل انعطاف نیست و با تغییر مصالح و مفاسد و براساس شرایط و مختصات زمان قابل تغییر است .
با قوانین و مقررات خشک و غیر منعطف امکان اداره جامعه و پیشرفت و تکامل بشر وجود ندارد .
هدف قوانین اسلام ، رشد و تکامل فرد و جامعه ، برقراری عدالت و تامین مصالح مردم است و روشن است که مصالح و مفاسد با اختلاف احوال و شرایط و مختصات گوناگون تغییر پیدا می‌کند و تحقق این اهداف با ثابت بودن قوانین امکانپذیر نیست .
قرآن کریم قوانینی وضع نموده است که اساس و پایه آن ثابت و استوار است و با اختلاف در عوارض تغییر و دگرگونی پیدا نمی‌کند ولی فروع، جزئیات و تفاسیل آن به گونه‌ای که مصلحت فرد و جامعه اقتضا کند و متناسب با تغییراتی که با هستی و نهاد انسان در مسیر تکاملی‌اش وجود دارد ، نیازهای مادی و معنوی او را تنظیم و مسیر زندگی‌اش را جهت می‌بخشد .
مرحوم شهید مطهری در این باره می‌فرماید :
از خصوصیات اسلام است که اموری که بر حسب احتیاج زمان تغییر می‌کنند ، یعنی حاجت‌های متغیر را متصل کرده به حاجت های ثابت ، یعنی هر حاجت متغیری را بسته است به یک حاجت ثابت (مطهری ، مرتضی ، ۲۰۷/۲۱۱) .

۳- سازگاری با عقل

در آموزه‌های قرآن عقل از جایگاه رفیعی برخوردار است و آنچه مورد اتفاق همه فقهاست این است که در دین تعبد محض وجود ندارد ، لذا اصل ملازمه را در فهم و استنباط احکام دینی به کار می‌گیرند و در یک قاعده کلی می‌گویند : کل ما حکم العقل حکم به الشرع و کل ما حکم به الشرع حکم به العقل ، یعنی اگر عقل خالی از شائبه مصلحت و مسائل جانبی به طور قطع و یقین - نه از روی ظن و گمان و احتمال - حکم و ملاکی را کشف نماید ، یقیناً حکم اسلام نیز همان خواهد بود و قطعاً در یک تحلیل عقلانی صحیح همه احکام شرعی منطبق بر عقل می‌باشد .
البته این به معنای آن نیست که ما بگوئیم تا حکمت و فلسفه حکم و دستوری را کشف نکرده‌ایم ، از آن اطلاعات نمی‌کنیم ، به این دلیل که بسیاری از احکام شرعی با وجود اینکه قطعاً از هدف و مصلحت حقیقی برخوردار هستند ، مصلحت و حکمت آنها بر ما آشکار نیست . بنابراین هر گاه ثابت شود که حکم و دستوری از ناحیه دین صادر شده است ، باید به آن عمل کنیم ، زیرا در دین هیچ حکمی خارج از دایره حکمت و مصلحت وجود ندارد ، هر چند ، دلیل آن را ندانیم و بر ما معلوم نباشد اینکه گفته می‌شود برخی از احکام شرعی تعبدی است به همین معناست .

۴- جامعیت و فراگیری قوانین قرآن

به این دلیل که اسلام دینی جاودانه و همیشگی برای همه جوامع بشری است ، مقررات و دستورات آن نیز کلیدی ، کلی و جاودانه است .
این جامعیت از دو جهت قابل بررسی است :

الف) جامعیت زمانی و مکانی

دستورات و قوانین قرآن به زمان و مکان خاصی محدود نیست و همیشه کار آمد است . مرحوم شهید مطهری در مورد علت این ماندگاری و جاودانگی چنین می‌فرماید :

« مبتنی بودن احکام اسلامی بر یک سلسله مصالح و مفاسد به اصطلاح زمینی ، یعنی مربوط به انسان که در دسترس کشف عقل و علم بشر است از یک طرف و سیستم قانونگذاری اسلام که به نحو قضایای حقیقیه است ، یعنی حکم را روی عناوین کلیه برده است ، نه روی فرد ، از طرف دیگر

این دو امکان زیادی به مجتهد می‌دهد که به حکم خود اسلام، در شرایط مختلف مکانی و زمانی، فتواهای مختلف بدهد و در واقع کشف کند که چه چیزی در یک زمان حلال است و چه چیزی حرام (مطهری، مرتضی، ۲۱/ ۲۱۵).

ب) جامعیت نسبت به تمام نیازهای انسان و ابعاد وجودی او

قوانین قرآن به همه ابعاد وجودی انسان و نیازمندی‌های او توجه داشته و علاوه بر توجه به جنبه‌های فردی، اجتماعی و محیطی انسان به بعد معنوی و ملکوتی و جنبه الهی او نیز توجه کرده است.

به تعبیر دیگر: یکی از ابعاد انسان بعد ارتباطی او با خالق خویش است که بطور طبیعی باید در قانونگذاری به آن توجه شود و قوانینی متناسب با این بعد و سایر نیازها و جنبه‌های وجودی او طراحی شود. علامه محمد تقی جعفری در این زمینه می‌نویسد: قوانین الهی همانگونه که تنظیم زندگی اجتماعی انسانها را بر عهده گرفته است، تعلیم و تربیت اخلاقی و عرفانی مثبت را هم هدف گیری نموده است و این یک اصل کاملاً مسلم از مکتب اسلام است که حقوق، اقتصاد، اخلاق و فرهنگ در تمامی مظاهر و نمودهایش هماهنگ بوده و در وحدتی بسیار والا با یکدیگر منسجم می‌باشند، در صورتی که قوانین و مقرراتی که ساخته اطلاعات و تمایل بشری است، جز امکان‌پذیر ساختن زندگی دسته جمعی، هدف دیگری منظور نکرده است (جعفری، محمد تقی، ص ۱۴۸ و ۱۴۹).

۵- انطباق قوانین قرآن بر فطرت

فطرت به معنای سرشت خاص و آفرینش ویژه انسان است و امور فطری، یعنی آنچه که نوع خلقت و آفرینش انسان اقتضای آن را داشته و مشترک بین همه انسانها باشد.

همانگی و سازگاری احکام و قوانین قرآن با فطرت را در جای جای این کتاب نورانی می‌توان مشاهده نمود، آشکارترین سند این هماهنگی در قرآن آیه ۳۰ سوره رم است.

« فاقم وجهک للدين حنیفاً فطرت الله التي فطر الناس علیها، لا تبدیل لخلق الله، ذالک الدین القیم . »

پس روی (وجود) خود را به دین، حق گرایانه راست دار، (و پیروی کن) از سرشت الهی که خدا مردم را بر اساس آن آفریده، که هیچ تغییری در آفرینش الهی نیست، این دین استوار است و لیکن بیشتر مردم نمی‌دانند.

تأکید بر تکریم مقام انسان، تساوی انسانها، و عفو و گذشت در آیات قرآن از دیگر مواردی است که نشانه همراهی و سازگاری قوانین این کتاب آسمانی با فطرت بشری می‌باشد.

۶- عرضه قوانین قرآن از زبان شخصی امی و درس نخوانده

قرآن کریم در چند آیه با صراحت به درس نخواندگی و امی بودن پیامبر اکرم (ص) تصریح نموده است. از جمله

آیه ۴۸ سوره عنکبوت:

« وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخْطُهُ بِيَمِينِكَ ۖ إِذًا لَأَرْثَابَ الْمُضْطَلُونِ »

و تو قبل از (نزول) این (قرآن) هیچ کتابی نمی‌خواندی، و با دست خود آن (قرآن) را نمی‌نوشتی، مبدا آنان که در صدد ابطال (سخنان) تو هستند، شک و تردید کنند.

این آیه بر درس نخواندگی و نوشتن پیامبر اکرم (ص) تا قبل از بعثت دلالت قطعی دارد.

آیه ۱۵۷ سوره اعراف:

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيَجْلِلُ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبِيثَاتِ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ وَلَأَكْثَرُ هُمْ الْمُفْلِحُونَ (۱۵۷)

«همانها که از فرستاده (خدا)، پیامبر امی پیروی می‌کنند؛ پیامبری که صفاتش را، در تورات و انجیل که نزدشان است، می‌یابند، آنها را به معروف دستور می‌دهد و از منکر باز می‌دارد و...»

گرچه علمای لغت و مفسران قرآن برای کلمه امی معانی متعددی ذکر کرده اند، واژه امی در آیات ذکر شده به معنای کسی که نخوانده و نوشته است، می‌باشد.

اینکه پیامبر اسلام چهل سال در بین مردم بصورت فردی عادی زندگی کرده و بدون اینکه از علم و دانش سخن بگوید و اظهار فضل و برتری نماید ، به یکباره به پیامبری مبعوث شد و کتابی را بر مردم عرضه نمود که علما و دانشمندان و ادیبان راه شگفتی وا داشت ، می‌تواند دلیل روشنی بر اعجاز قرآن از نظر امی بودن آورنده آن باشد

۷- نهادینه شدن احکام و قوانین قرآن در مدت کوتاه ۲۳ سال

به طور طبیعی برای پذیرش یک راه و رسم و سنت و قانون جدید بوسیله مردم ، نیاز به زمانی نسبتاً طولانی است و اصولاً رسوم ، فرهنگ و سنت‌ها به مرور زمان و گذشت دهه‌ها و بلکه قرن‌ها در بین ملت‌ها نهادینه می‌شود . در شبه جزیره عربستان ، هنگام نزول قرآن ، سنت‌های بسیار ناپسند و آداب و عادات زشت و خرافی در بین مردم رایج بود و بسیاری از این قوانین ، آداب و عادات حاصل قرن‌ها جهل و خرافه پرستی در جزیره‌العرب بود .

قرآن کریم طی مدت ۲۳ سال تمامی این رسوم و عادات را که با هدایت بشر مخالف بود ، باطل کرد و روحیه ایمان ، ایثار ، تعاون و انسان دوستی را در بین آنها رواج داد .

از نمونه‌های این عادات ناپسند ، زنده بگور کردن دختران ، ربا خواری ، جنگ و خونریزی ، تفاخرهای قومی و قبیله‌ای . . . بود که در مدت کوتاهی منسوخ شد و جای خود را به تعالیم انسان ساز قرآن داد .

تحقق این امر جز از راه اعجاز امکانپذیر نمی‌باشد .

ویژگی‌های متعدد دیگری را برای قوانین و تشریحات قرآن می‌توان برشمرد که به جهت جلوگیری از تطویل و رعایت اختصار فقط به همین موارد بسنده می‌کنیم .

مقایسه مقررات و دستورالعمل‌های قرآن با قوانین عرفی بشری

یکی از شیوه‌های پی بردن به اعجاز تشریحی قرآن مقایسه قوانین و احکام قرآن با قوانین عرفی جوامع بشری است . قوانین عرفی که به وسیله بشر وضع می‌شود با همه دقت و مطالعه‌ای که از سوی تهیه کنندگان و تصویب کنندگان آن صورت می‌گیرد ، به گونه‌ای است که اکثریت آنها پس از مدتی دستخوش تغییر و اصلاح شده یا اصل درست بودن و مقبولیت آن مورد خدشه قرار می‌گیرد و در موارد زیادی به طور کلی لغو شده و باطل می‌شود . در مورد چرا پی این دو موضوع باید گفت این وضعیت به خاطر بروز دو عیب و اشکال بزرگ پیش می‌آید، که همیشه درقانونهای عرفی وجود دارد و هرگز از آنها جدا نمی‌شود و آن دو عبارتند از :

۱- وجود نارسایی در قوانین

۲- وجود اختلاف و تناقض در آنها

به دلیل اهمیت این دو موضوع این دو مسئله را به اختصار توضیح می‌دهیم :

۱- وجود نارسایی در قوانین

یکی از ویژگی‌های قوانین بشری نارسایی و ضعف آنهاست ، به تعبیر دیگر این قوانین جامع و مانع نیستند .

قوانین عرفی در بسیاری از موارد صلاحیت و شایستگی لازم را برای اجرا و تبعیت ندارند و گاهی اجرای آن به فرد و جامعه زیان وارد می‌کند . این اشکال باعث می‌شود که این قوانین همیشه در معرض تکمیل ، اصلاح و یا نسخ و لغو کامل باشند .

این وضعیت در قوانین عادی بشری بیشتر است ولی قوانین اساسی کشورها که برای تدوین آن از همه توان نخبگان علمی ، فکری ، سیاسی و اجتماعی به طور کامل استفاده شده ، تا مجموعه‌ای متقن و مستحکم از اصول و کلیات قانونی که برای سعادت و تکامل جامعه ضروری بوده و می‌تواند زمینه ساز استقرار عدالت ، آزادی و رفاه همه اقشار

جامعه باشد را گردآوری نمایند ، نیز این اشکال وجود دارد ، به گونه‌ای که پس از مدتی نارسایی‌ها و کاستی‌های

فراوان و غیر قابل اغماض در آنها مشاهده می‌شود که جوامع بشری به ناچار تن به تغییر و اصلاح این قوانین نیز می‌دهند . برای نمونه به مواردی از تغییرات در قوانین اساسی کشورها اشاره می‌شود :

-از تاریخ تصویب قانون اساسی در آمریکا در سال ۱۷۸۹ یعنی حدود ۲۰۰ سال پیش تاکنون ۲۷ اصلاحیه به آن افزوده شده است (ابوالفتح، ۱۳۸۱ ص ۱۷۹)

- قانون اساسی مالزی که در سال ۱۹۵۷ تصویب شده است در طول ۶۰ سال ، در سالهای ۱۹۶۳ ، ۱۹۸۱ ، ۱۹۸۳ در چند نوبت اصلاح شده است (مسائلی ، ص ۱۷۳)

- قانون اساسی بلژیک که در سال ۱۸۳۰ م تصویب شده است تاکنون حدود ۱۸ بار مورد اصلاح و تجدید نظر قرار گرفته است (منصور ، ۱۳۷۵ ، ص ۶۳)

- قانون اساسی اندونزی که پس از استقلال آن کشور تصویب شد، تاکنون چندین بار اصلاح شده و تغییرات اساسی در آن انجام شده است. در کشورهای دیگری مانند چین، پرتغال، مکزیک و ترکیه، قانون اساسی بارها مورد تجدید نظر و اصلاح قرار گرفته که به جهت رعایت اختصار از بررسی آنها خودداری می‌شود.

در مورد قوانین جزئی به دلیل نیاز دائمی به تغییر و اصلاح قوانین، بخاطر نقص و ناکارآمدی آنها، همه کشورها دارای مجالس قانونگذاری می‌باشند که بطور مستمر اقدام به وضع قوانین جدید و نسخ و اصلاح قوانین گذشته می‌نمایند.

۲- وجود اختلاف در قوانین عرفی

اختلاف در قوانین عرفی در دو حوزه قابل بررسی هستند:

الف) اختلافات برون مکتبی:

در کشورهای مختلف، نهادهای قانونگذاری در خصوص یک موضوع مشخص قانونهای مختلف و مغایر با هم وضع می‌کنند مثلاً در مورد حاکم و رئیس جمهور و مسائل، اختیارات و شؤونات مربوط به او قوانین موجود در نظامهای مختلف کاملاً با هم مغایر می‌باشند که به اختصار برخی از آنها را با هم مقایسه می‌کنیم:

- اختیارات رئیس جمهور: اگر میزان اختیارات رئیس جمهور آمریکا را با رئیس جمهور هند مقایسه کنیم به تفاوت فاحش بین قوانین این دو کشور پی می‌بریم، در حالی که رئیس جمهور آمریکا در کشور اختیار تام دارد و بجز قضات دستگاه قضایی، می‌تواند هر مقام دیگری را عزل کند، فرمانده کل نیروهای مسلح است و دارای اختیارات گسترده اجرایی است، رئیس جمهور هند، فقط رئیس سمبلیک کشور است و نقش او در کشور همانند نقش پادشاه در نظام حکومتی انگلیس است (عالیخانی، ص ۲۳۸).

- جنسیت، میزان سن و حقوق شهروندی رئیس جمهور: در این زمینه نیز برای رئیس جمهور در قوانین اساسی کشورها اختلاف وجود دارد، در برخی کشورها مرد بودن یکی از شرایط رئیس جمهور است، در حالی که در برخی کشورها چنین شرطی وجود ندارد، میزان سن برای احراز پست ریاست جمهوری نیز در کشورهای مختلف متفاوت است، مثلاً در روسیه ۳۵ سال، در آلمان و آمریکا ۴۰ سال و در ایتالیا ۵۰ سال.

- مسئولیت و مصونیت رئیس جمهور:

در این زمینه و پاسخگویی رئیس جمهور نسبت به ارتکاب جرم، میزان مسئولیت در قوانین کشورها متناسب و یکسان نیست. در برخی کشورها رئیس کشور؛ مصونیت تام دارد و مسوول ارتکاب هیچ جرمی قرار نمی‌گیرد، مانند انگلستان، در برخی کشورها رئیس کشور فقط برای جرایم بزرگ و سنگین مورد مواخذه و محاکمه قرار می‌گیرد و در مورد سایر جرایم مسئول شناخته نمی‌شود مانند فرانسه، و در برخی کشورها رئیس جمهور نسبت به همه جرایم مسئول شناخته و محاکمه می‌شود مانند کشور هلند.

چنانکه ملاحظه کردیم نهادهای قانونگذاری در کشورهای مختلف در خصوص یک موضوع نظرات مختلف و به تبع آن قوانین مختلفی دارند و این اختلاف نشان می‌دهد که برخی از این قوانین باید نادرست باشند و درست بودن همه آنها امکانپذیر نیست (رک: عوده، ص ۶۳).

ب) اختلافات درون مکتبی

اختلافات درون مکتبی یعنی اینکه در یک نظام و نهاد قانونگذاری قوانین مغایرو ناهماهنگ با هم وضع شوند.

غالباً اینگونه مغایرت‌ها ندانسته و ناخواسته انجام می‌شود ولی تعداد آن آنقدر زیاد است که نمی‌توان آن را یک موضوع استثنایی تلقی کرد گاهی قانونگذار بعلت جهل به قوانین، قانونی وضع می‌کند که با قوانین قبلی مغایر است، به همین دلیل تقریباً در همه کشورها نهادهایی را مسئول تطبیق قوانین کشور با قانون اساسی و سیاست‌های کلی و رفع مغایرت‌ها قرار داده‌اند در عین حال تعداد این مغایرت‌ها و اختلافات زیاد است.

نتیجه

قوانین و تشریحات قرآن از سنخ قوانین و مقررات بشری نیست. احکام و قوانین قرآن جامع و کامل، خالی از تناقض و منطبق بر عقل و فطرت است که در مدتی کوتاه بوسیله فردی امی و درس‌نخوانده بر جامعه بشری عرضه شده است ارائه چنین قوانین جامعی در زمانی که بشر کمترین بهره از علم و دانش داشته است و تحول عظیمی که قوانین این کتاب آسمانی در جامعه بشری ایجاد نموده، نشانه اعجاز قرآن کریم در بعد تشریح و قانونگذاری است.

بعلاوه از مقایسه قوانین قرآن با قوانین عرفی بشری نتیجه می‌گیریم که این قوانین و دستورات هرگز قابل مقایسه با یکدیگر نیستند و فقط خدای متعال می‌تواند چنین قوانین جامعی را متناسب با نیاز بشر، در همه زمانها و همه مکانها، طراحی و ابلاغ کند.

منابع و مآخذ

دومین کنگره بین‌المللی علوم اسلامی، علوم انسانی

دی ماه ۱۳۹۹ - تهران

- القرآن الکریم .
- ابوالفتح ، امیر علی ، برآورد استرانژیک ایالات متحده آمریکا ، تهران ، موسسه فرهنگی ابرار معاصر ، ۱۳۸۱ .
- اسماعیل ، ابراهیم محمد ، القرآن و اعجاز التشريحي ، بيروت ، دارالفکر العربي .
- اصفهانی ، راغب ، حسین بن محمد ، المفردات فی غریب القرآن .
- جعفری ، محمد تقی ، قرآن نماد حیات معقول ، موسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری ، تهران ۱۳۸۲ ش .
- خویی ، سید ابوالقاسم الموسوی ، البیان فی تفسیر القرآن ، المطبعة العلمية ، قم ۱۳۹۴ ق .
- رشید رضا ، تفسیر القرآن الکریم (المنار) ، الهيئة المصرية العامة للکتب ، قاهره ۱۹۹۰ م .
- رضوانی ، روح الله ، مبانی کلامی اعجاز قرآن، پایان نامه ، قم ، مرکز جهانی علوم اسلامی ، ۱۳۸۵ ش .
- زحیلی ، وهبه ، القرآن الکریم ، بنية التشريعيه ، طبقه الاولى ، بيروت، دارالفکر المعاصر ، ۱۴۱۹ ق .
- زرقانی ، محمد عبدالعظیم ، مناهل العرفان فی علوم القرآن ، انتشارات عیسی البانی .
- صادق بن محمد ، البیضانی ، نزهة الطرف ، شرح بناء الافعال فی علوم الصرف ، العين ، ۱۴۲۱ ق .
- طباطبایی ، محمد حسین ، المیزان فی تفسیر القرآن ، انتشارات اسلامی ، قم ، ۱۴۱۷ ، چاپ پنجم .
- عالیخانی ، محمد ، حقوق اساسی ، دستان ، ۱۳۷۳ ش .
- عوده ، عبدالقادر ، حقوق جزای اسلامی ، جلد ۲ .
- فراهیدی ، خلیل بن احمد ، کتاب العين ، انتشارات هجرت ، قم ، ۱۴۱۰ ق .
- مجیری ، احمد رضا ، پژوهشی در نظریه اعجاز تشريعی قرآن ، پایان نامه ، قم ، دانشکده اصول دین ، ۱۳۸۵ ش .
- مسائلی ، محمود، مالزی ، جلد ۲ ، تهران ، انتشارات وزارت خارجه (ش ۳) ، ۱۳۷۳ ش .
- مطهری ، مرتضی ، مجموعه آثار ، انتشارات صدرا ، تهران ، ۱۳۸۱ ش .
- معرفت ، محمد هادی ، التمهيد فی علوم القرآن ، موسسه التمهيد ، قم ، ۱۳۸۵ ش .
- معرفت ، محمد هادی ، نقد شبهات پیرامون قرآن کریم ، موسسه التمهيد ، قم ، ۱۳۸۵ ش .
- منصورى ، عزيز ، بلژیک ، تهران ، انتشارات وزارت خارجه ، (ش ۵۹) ، ۱۳۷۵ ش .
- هاشمی رفسنجانی ، اکبر ، فرهنگ قرآن ، بوستان کتاب ، قم ۱۳۸۶ .